

فصلنامه راهبرد سیاسی
سال پنجم، شماره ۳، پیاپی ۱۸، پاییز ۱۴۰۰
صفحات: ۳۵-۵۰
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۱؛ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۹/۱۸
نوع مقاله: پژوهشی

چالشهای حقوقی تحریمهای یک جانبه آمریکا و تأثیر آن بر حق سلامت در پرتو رأی موقت دیوان بین المللی دادگستری (مطالعه موردی ایران)

محمد زارعی هدک* / ایرج رضایی نژاد** / علی بابایی مهر***

چکیده

آمریکا از دهه هفتاد (۱۹۹۰) و بعد از خروج یک جانبه از توافق هسته ای تحریم های یک جانبه را علیه ایران اعمال کرده که نظام سلامت و حقوق بیماران را از نظر دسترسی به داروهای اساسی با توجه به تحریمهای بانکی و اقتصادی با تهدید جدی روبرو کرده است. با توجه به رأی موقت دیوان بین المللی دادگستری مبنی بر کاهش میزان تحریمها از سوی آمریکا علیه ایران چالشهای حقوقی متعددی را می توان متصور شد. لذا سوال اصلی پژوهش این است که چه چالشهای حقوقی تحریم های یک جانبه آمریکا بر حق سلامت بیماران در پرتو رأی موقت دیوان بین المللی گذاشته است؟ در پاسخ به آن فرضیه پژوهش است که چالشهای حقوقی تحریم های یک جانبه آمریکا را در غالب چالشهای حقوق بشری و چالشهای نقض قوانین بین المللی بررسی می کند. روش مطالعه پژوهش تبیینی- علی با بررسی و مطالعه اسنادمربوط به حوزه سلامت در ایران بدست می آید.

کلید واژه ها

چالش حقوقی، تحریم یکجانبه، حق سلامت، رأی موقت، دیوان بین المللی دادگستری.

* دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

** کارشناسی ارشد فرماندهی و مدیریت انتظامی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

*** کارشناسی ارشد فرماندهی و مدیریت انتظامی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

مقدمه

طرح تحریم‌ها موضوعی در حقوق بین‌الملل عمومی است که افراد، دولتها و سازمانهای بین‌المللی با آن ارتباط می‌یابند. تحریمها با وجود سابقه طولانی آن از سال ۱۳۵۸ (۱۹۷۹) تأثیرات منفی زیادی بر کشور داشته است، در این میان، تحریمهای یک‌جانبه آمریکا پیامدهای ناخوشایند زیادی بر کشور در بخشهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آن نیز وارد کرده است. دلیل اصلی این تحریم‌ها، بهانه قراردادن فعالیت هسته‌ای ایران و ترس از دستیابی به سلاح هسته‌ای است که تاکنون این ادعا بدون اثبات مانده است.

اقتصاد تک‌محصولی ایران (وابستگی به نفت و اعمال محدودیت در فروش آن) و همچنین تحریم تجاری، بانکی و مالی ایران، باعث ایجاد اختلال در شبکه پولی کشور، کاهش شدید ارزش پول ملی و همچنین اختلال در مبادله ارز در بازار ایران و به تبع آن افزایش قیمت دارو (پزشکی، دندانپزشکی) و کمبود دارو برای بیماران خاص شده است. شدیدترین تحریمها بعد از خروج آمریکا از برجام اعمال شده که حق سلامت به عنوان یکی از اصول بنیادین حقوق بشر را با مشکل مواجه کرده است. این درحالی است که طبق قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد که پس از توافق برجام به تصویب اعضای شورای امنیت واز جمله ایالات متحده آمریکا رسید، کلیه اعضای جامعه بین‌المللی موظف به لغو کلیه موارد تحریمی ذیل قطعنامه‌های قبلی شورای مزبور شده‌اند.

با این حال، این تحریم‌های یکجانبه چالشهای حقوقی را در ارتباط با حق سلامت و در پرتو رأی موقت دیوان بین‌المللی دادگستری تا نهایه شدن رای اصلی به دنبال داشته که یکسری از این چالشها در ارتباط با تحریم‌های یکجانبه آمریکا می‌باشد و تعدادی دیگر در ارتباط با رأی موقت صادره توسط دیوان بین‌المللی دادگستری تا زمان نهایه شدن رأی قطعی است. در بعد چالشهای حقوقی، می‌توان تحریم‌های یک‌جانبه را در غالب چالشهای حقوق بشری، چالشهای نقض قوانین بین‌المللی و چالشهای مربوط به وضعیت حقوقی دیوان بین‌المللی دادگستری بررسی کرد.

از جمله مهم‌ترین چالشهای حقوق بشری حق سلامت است که مسائل گسترده‌ای شامل حق برخورداری از آب آشامیدنی سالم، غذای کافی، محیط زیست سالم و خدمات بهداشتی و درمانی اولیه در کنار حق دسترسی به دارو را در بردارد، موضوعی که یکی از عناصر اصلی تحقق حق بر سلامت قلمداد می‌شود و بر اساس آن، هر فردی حق دارد در مواقع بیماری، دسترسی به داروهای اساسی از جمله انواع کپسول‌ها، قرصها، تجهیزات پزشکی، مواد مورد مصرف دندانپزشکی در هر زمان را داشته باشد. دولتها در این ارتباط، سه‌دسته تعهد برعهده دارند: تعهد به احترام، تعهد به حمایت و تعهد به اجرا. منظور این

است که دولتها نایبستی در بهره مندی از این حقوق با اقدامات حقوقی یا اقتصادی خود دسترسی بیماران به دارو را تحدید کنند(نیاورانی و جاوید، ۱۳۹۵: ۳۰).

از جمله موارد بعدی حق بر توسعه پایدار است که منوط به تأمین نیازهای نسل حاضر بدون به خطر انداختن تواناییهای نسل آینده و حق داشتن مالکیت و داشتن شغل برای آحاد افراد جامعه، حق آزادی ارتباطات و حق تجارت آزاد در چهارچوب اصل کامله الوداد با دیگر کشورها است. قسمت دوم نقض قوانین بین الملل را می توان به اصل عدم مداخله و احترام به حاکمیت کشورها و اصل ضرورت و عدم توسل به زور و پایبندی به تعهدات عهدنامه ای از جمله برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) اشاره کرد و نهایتاً چالشهای مربوط به وضعیت حقوقی دیوان بین المللی دادگستری که مربوط به نحوه جبران خسارت، عدم ایفای تعهدات، طولانی بودن کار دیوان بین المللی، نفوذ آمریکا بر قضات دادگاه و پرونده سازی آمریکا علیه ایران اشاره کرد. آنچه که در این مقاله به دنبال آن هستیم چالشهای حقوقی که تحریمهای یک جانبه آمریکا بر حق سلامت بیماران در ایران داشته است؟ در پاسخ به چالشهای حقوقی تحریم های یک جانبه آمریکا می توان چالشهای حقوق بشری، چالشهای نقض قوانین بین المللی و چالشهای مربوط به رأی موقت دیوان بین المللی دادگستری دانست.

۱- تحریم های یک جانبه آمریکا

تحریم به عنوان ابزاری برای تأمین و ارتقای منافع ملی کشور که در یک طرف اقدامات قهرآمیز قرار دارد و در طرف دیگر اقدامات دیپلماتیک نهفته است. بیش تر از هر کشوری اقدام به تحریم های یک جانبه علیه ایران کرده است. به اعتقاد آمریکا این دولت مجازات های اقتصادی را به عنوان اقدامات غیر نظامی تلقی می کند که بر جریان کالاها، خدمات و دارایی های مالی یک کشور خارجی اثر سوء می گذارد. تحریم ایران از سوی آمریکا با اشغال لانه جاسوسی و گروگانگیری در سال ۱۳۵۸ شروع شد. آمریکا در سال ۱۹۸۱ تحریمهایی را که با پایان گروگانگیری لغو شده بود را مجدداً احیا کرد و در سال ۱۹۸۳ تحریمی یک جانبه موسوم به قطع کمک به ایران را عملی کرد که به منظور جلوگیری از دسترس ایران به تسلیحاتی بود که در جنگ بر ضد کشور تجاوزگر استفاده می شد و این نشان از همراهی آمریکا با رژیم صدام حسین بود. در سال ۱۹۸۷ طبق فرمان شماره ۱۲۶۱۱۳ دوران ریگان واردات از ایران تحریم شد و همچنین صادرات برخی مواد شیمیایی مشمول تحریم شد و در سال ۱۹۹۶ قانون تحریم ایران و لیبی به امضا رسید که این قانون علیه شرکت هایی بود که اقدام به سرمایه گذاری در ایران کنند(ظریف و میرزایی، ۱۳۷۶: ۹۴).

برنامه هسته ای جمهوری اسلامی ایران ظرفیتی را برای آمریکا فراهم ساخت تا همراهی قدرتهای بزرگ را بدست آورد. از سال ۱۳۸۲ پرونده هسته ای ایران در دستور کار حکام آژانس انرژی اتمی قرار گرفت و در سال ۱۳۸۴ پرونده ایران به صورتی شتابزده و برخلاف موازین حقوق بین الملل و بدون اینکه راههای مسالمت آمیز حل اختلافات را طی کرده باشد به شورای امنیت ارجاع شد با توجه به اینکه بر اساس ماده ۴۰ و ۴۱ منشور ملل متحد فعالیت های ایران به هیچ وجه نمی تواند خطری برای صلح و امنیت بین المللی داشته باشد و در سال ۲۰۰۷ بود که ایران الزام به پذیرش پروتکل الحاقی اجباری شد که این ناقض موازین حقوق بین الملل از جمله عدم تهدید یا توسل به زور است و ذیل ماده ۴۱ قطعنامه های ۱۶۹۶، ۱۷۳۷، ۱۸۰۳، ۱۸۳۵، بین سالهای ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۸ و تا پایان حکومت جمهوری خواهان در آمریکا به تصویب رسید (کوشا و اسکندری، ۱۳۹۱). در سال ۲۰۰۹ پس از اتفاقات و ناآرامی های سال ۲۰۰۹ در ایران مقامات آمریکایی یک اقدام تحریمی دیگر علیه شرکت ایرانی مستقر در جزیره کیش را به اتهام کمک به برنامه موشکی هسته ای کره شمالی اعمال کردند. حتی خط لوله ای که برای عبور نفت ایران به هند از طریق پاکستان قرار بود انتقال یابد و در ازای آن پاکستان ۷۵۰ میلیون فوت مکعب گاز طبیعی دریافت کنند از طرف آمریکا مورد تحریم واقع شد که در صورت اجرایی شدن آن کمک مالی به پاکستان قطع خواهد شد (رضایی، ۱۳۹۱).

در ژوئن سال ۲۰۱۰ باراک اوباما بلافاصله پس از صدور قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل قانون «سیسادا» یا قانون تحریم های جامع ایران را امضا کرد. این قانون تحریم های گسترده ای را بر بخش های گوناگونی در حوزه هایی همچون نفت و گاز را به ایران تحمیل می کرد. با این حال شاید موثرترین بند این قانون ماده ۱۰۴ آن بود. در ۱۹ نوامبر سال ۲۰۱۱ وزارت خزانه داری آمریکا اقدام به معرفی تحریم های یکجانبه جدیدی به موجب قانون سیسادا^۱ علیه ایران وضع کرد. این قانون تحریمی با دستور اجرایی ۱۳۵۹۰ بخش صنایع پتروشیمی، بانک مرکزی و بخش مالی و زیرساخت های حمل و نقل در ایران را هدف گرفت و ده ها نام جدید را به فهرست نفرات تحریمی آمریکا افزود. همچنین براساس دستور اجرایی شماره ۱۳۶۲۲ اوباما که در تاریخ ۳۰ جولای ۲۰۱۲ صادر شد، دامنه تحریم های آمریکا با هدف قرار دادن بخش انرژی و پتروشیمی ایران گسترش یافت تا از ایجاد سازوکارهای پرداخت توسط ایران برای فروش نفت و به منظور دور زدن تحریم های جاری جلوگیری کند (Iran Sanctions, 2019/9/11).

در ۲ ژانویه سال ۲۰۱۳ باراک اوباما قانون اختیارات دفاع ملی ۲۰۱۳ را به امضا رساند. به موجب این قانون، آن دسته از موسساتی که اقدام به تأمین کالا یا خدمات برای بخش های انرژی، کشتی سازی و

کشتی‌رانی می‌کردند و یا برای این دسته از عملیات پوشش بیمه‌ای فراهم می‌آوردند با دست کم ۵ تحریم روبرو می‌شوند. دفتر کنترل و دارایی‌های ایالات متحده در سال ۲۰۱۳ به موسسات مالی ایالات متحده هشدار می‌دهد در مورد شیوه‌هایی که در گذشته ایران برای دور زدن تحریم‌ها استفاده می‌کرده و پیشنهاد می‌دهد که حسابهایی را که برای مبادلات با طرف سوم در نظر گرفته اند ببندند (Iranian Transactions and Sanctions Regulations, 2013/1/10).

و قطعنامه ۲۱۵۹ سال ۲۰۱۴ به منظور تمدید سالانه ساختار هیأتی هستند که در قطعنامه ۱۷۳۷ ایجاد و در قطعنامه ۱۹۲۹ تکمیل شده بود. قطعنامه ۲۲۲۴ مصوب سال ۲۰۱۵ شورا از کارشناسان می‌خواهد تا در قالب گزارشات کوتاه، میان مدت، بلندمدت، روند اقدامات اجرایی را در خصوص تحریم‌های اتخاذ شده علیه ایران به اطلاع شورا برساند و برنامه کاری را درباره اقدامات اتخاذ شده برای کمیته ۱۷۳۷ تهیه کند. در نهایت در ۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵ با رأی موافق، شورای امنیت پس از ۱۲ سال گفتگو در مورد برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران تمام قطعنامه‌های قبلی را بر اساس قطعنامه ۲۲۳۱ ملغی اعلام کرد. لغو تحریم‌ها این امکان را به ایران داد تا صادرات نفت خود را به قبل از تحریم‌ها افزایش دهد و زمینه سرمایه‌گذاری خارجی فراهم آید. با روی کار آمدن ترامپ به ریاست جمهوری آمریکا در تاریخ ۸ مه ۲۰۱۸ بود که اعلام کرد از توافق هسته‌ای خارج شده و تحریم‌های ثانویه و فراسرزمینی را تا ۶ نوامبر تمدید خواهد کرد و به دلیل خروج شرکتهای بزرگ از اقتصاد ایران تحریم‌ها اقتصاد ایران را به رکود کشاند و در مه ۲۰۱۹ آمریکا کشورهای ثالث را مجبور کرد به خرید نفت ایران خاتمه داده و نهادهایی که از تجارت با ایران حمایت می‌کردند را مورد تحریم قرار داد به دنبال آن واحد پول ایران به شدت کاهش پیدا کرد و ناآرامی‌هایی کشور را فرا گرفت (Sanctions Risks Related to Shipping Petroleum and Petroleum Products from Iran/2019/10/4).

۲- چالش‌های حقوقی نقض قوانین بین‌المللی

۲-۱- اصل عدم تناسب

مفهوم تناسب بدین معناست که از میان ابزارهای متعدد رسیدن به نتیجه، بایستی کم‌هزینه‌ترین ابزار که کمترین آسیب را به موضوع رساند، انتخاب شود (ادیبی و حبیبی، ۱۳۹۶). اقدامات تلافی‌جویانه آمریکا بایستی متناسب با اقدامات تلافی‌جویانه و عمل خلاف ارتكابی باشد. برخی از حقوقدانان تأکید می‌کنند که در اتخاذ هر گونه اقدام تحریمی بایستی به وضعیت اقتصادی دولت هدف و میزان وابستگی آن به تحریم‌ها و رابطه برابر و نابرابر کشورهای توسعه‌یافته و نیافته توجه شود. زمانی می‌توان به تحریم

های وسیع متوسل شد که کشوری به سلاح های کشتار جمعی وسیعی دست یافته باشد. بر این اساس، اقدام آمریکا متناسب با اهداف مورد نظر جامعه جهانی نیست که شامل حق بهداشت، آموزش، درمان و رفاه اجتماعی است. در شرایطی آمریکا می توانست به اقدام متقابل تحریمی متوسل شود که در نتیجه عمل نامشروعی از جانب ایران متحمل ضرر شده باشد و به نظام اقتصادی آسیب جدی وارد شده باشد اما شواهد در مورد ایران نشان می دهد که تمام اقدامات ایران در زمینه هسته ای در چهارچوب آژانس بین المللی انرژی اتمی و مطابق با قوانین بین المللی بوده است. حتی شدت نقض تعهد بین المللی از سوی یک کشور بایستی در نظر گرفته شود که کدام هنجار بین المللی را زیر پا گذاشته و آن زمان اقدام متقابل در مقابل کشور خاطی را انجام داد.

۲-۲- اصل انسانی بودن

به این مفهوم است که اقدامات شورای امنیت نباید به آن درجه از شدت و گستردگی باشد که انسانها در معرض شرایط غیرانسانی و مرگ و بیماری قرار گیرند. باید اطمینان حاصل کند اقداماتش در جهت تحقق اهدافی است که به خاطر آنها ایجاد شده است. پس از اعمال تحریم های گسترده سازمان ملل علیه هائیتی، عراق و یوگسلاوی سابق نشان داد که باعث ایجاد عوارض نامطلوب اقتصادی و بشردوستانه شده همین نگرانی به دلیل خدشه دار شدن حقوق انسانی سبب شد که سازمان ملل از تحریم های گسترده خودداری کند و به جای آن مجازات های هدفمند و به اصطلاح «هوشمند» را علیه اشخاص یا افرادی که مستقیماً مسئولیتی را بر عهده دارند اعمال شود (Jazairy, 2019).

به همین دلیل سبب شد که سازمان ملل کمتر از ابزار تحریم استفاده کند. اما تحریم های هوشمند نیز ثابت شده که به راحتی و آسان قابل انتقال به افراد یک ملت هستند. رژیم های تحریم یک جانبه که اکثر آنها از سوی آمریکا اعمال شده همیشه این پتانسیل را داشته اند که بر همه حقوق انسانی مثل حق غذا، حق آزادی، حق حیات، حق دسترسی به استانداردهای مناسب زندگی تأثیر منفی گذارد. تحریم های هدفمند آمریکا هم از انقلاب اسلامی ایران بطور غیر مستقیم حقوق انسانها را از لحاظ دسترسی به استانداردهای مناسب زندگی، بهداشت و آموزش و حق حیات نادیده گرفته است.

۲-۳- اصل ضرورت

زمانی است که مرجعی یا دولتی ثابت می کند که اقدامی که انجام داده یا انجام می شود برای تحقق اهداف اساسی مورد نظر ضروری است. در حقوق بین الملل، ضرورت یکی از موارد معافیت از مسئولیت برای دولت هاست. ضرورت به معنای وضعیت استثنائی تعریف می شود که طی آن دولت می تواند در برابر خطر جدی دست به اقدامی بزند که در شرایط عادی می تواند موجب مسولیت کشور شود. در این

وضعیت ضرورت به معنای خطری برای منافع حیاتی جامعه بین المللی است و ضرورت اقدامات خلاف حقوق بین الملل را توجیه می کند. (ادیبی و حبیبی، ۱۳۹۶). اصل ضرورت در زمینه ای متعدد کاربرد دارد که از آن جمله می توان به روابط بین المللی، حقوق بین الملل و حقوق مخاصمات مسلحانه اشاره نمود. از آنجا که سازمان ملل متحد به اصول کلی حقوق بین الملل ملتزم می باشد شورای امنیت ملزم به رعایت اصل ضرورت خواهد بود (آرای و میرزا امرجی، ۱۳۹۶).

ماده ۲۵ شرح مسئولیت بین المللی دولتها آمده است که در قسمت «الف» بند ۵ آمده آن است که تنها برای حفاظت از یک منفعت اساسی در برابر خطری جدی و قریب الوقوع میتوان به ضرورت استناد کرد فلذا این خطر باید به صورت عینی احراز شود و تا حد امکان فرضی نباشد. بعلاوه اقدام انجام شده باید «تنها راه» موجود برای صیانت از آن منفعت باشد در صورتی که راههای دیگر (قانونی) موجود باشد حتی اگر آنها پرهزینه تر و مشکلتر باشند نمیتوان به ضرورت استناد کرد. شرط دوم استناد به ضرورت که در قسمت «ب» بند ۵ آمده است آن است که رفتار مورد بحث نباید منفعت دولت دیگر یا دولتهای مزبور یا جامعه بینالمللی در کلیه آن را شدیداً متأثر سازد. بنابراین منفعت کسب شده باید بر تمامی دیگر ملاحظات تقدم داشته باشد. (فرحی، ۱۳۹۵: ص ۲۲۶)

۲-۴- اصل عدم مداخله

اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها یکی از اصول بنیادین حقوق بین الملل است که به موجب این اصل عام کشورها از دخالت در امور یکدیگر منع شده اند. الزام به رعایت آن از سوی کشورها موجب حفظ حاکمیت و استقلال کشورها و صلح و امنیت بین المللی می شود. وضع کنندگان منشور ملل متحد سعی کرده اند با تکیه بر اصل عدم توسل به زور دولتها را از مداخله در امور یکدیگر بازدارند (صادقی حقیقی، ۱۳۹۰)

تجلی عقیده اصل عدم مداخله در «اعلامیه» مربوط به منع دخالت در امور داخلی دولتها و حمایت از استقلال و حاکمیت آنها» مصوب ۲۱ دسامبر ۱۹۶۵ دیده می شود که بیان می کند:

۱- دولتها نمی توانند از اقدامات اقتصادی، سیاسی برای اجبار دولت دیگر به منظور سلطه بر آن کشور استفاده کنند.

۲- دخالت نظامی و کلیه مداخلات و تهدیدهای انجام شده بر کلیه ارکان اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست محیطی محکوم می گردد.

۳- هر دولتی دارای حق ذاتی برای انتخاب نظامهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بدون هیچگونه مداخله در هر شکلی از طرف دولت دیگر است. (مافی، ۱۳۸۵).

واگذاری مسولیت حفظ صلح به اعضای شورای امنیت زمینه مداخله آنها را در امور دیگر کشورها فراهم ساخته است. ایالات متحده با تکیه بر دکترین دفاع مشروع پیشگیرانه و پیشدستانه شرایط حضور خود در دیگر کشورها از جمله عراق و لیبی را فراهم ساخت و ممکن است در آینده در دیگر کشورها چنین اقدام مشابهی انجام دهد. واگذاری مسولیت حفظ صلح و امنیت بین‌المللی به اعضای دائم شورای امنیت موجباتی را برای مداخله این سازمان در امور داخلی کشورها در مواردی خاص فراهم آورد. در حقوق بین‌الملل اصل عدم مداخله کشورها را از هر گونه اقدام و تلاش برای بی‌ثبات کردن نظام سیاسی، هرگونه اقدام توهین آمیز و تهدید آمیز یا تبلیغات خصمانه، تلافی یا محاصره اقتصادی چند جانبه یا یک جانبه اقتصادی منع کرده است (http://www.un.org/,2017). یکی از حقوقدانان به نام اوپنهایم تصریح می‌کند که ماده ۲ (۴) منشور سازمان ملل محدود به تهدید یا استفاده از زور است و ماده ۲ (۷) فقط برای اقدامات سازمان ملل متحد، نه توسط کشورهای عضو خاص دنبال می‌شود (Buhm, 2008).

بر این اساس می‌توان گفت که تحریم‌های یک جانبه آمریکا علیه ایران و تهدید و دستور این کشور به سایر کشورها مبنی بر لزوم اجرای تحریم مدنظر این کشور، ناقض اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها محسوب می‌گردد.

۲-۵- استناد به نقض یک توافق بین‌المللی (برجام)

اعضا سازمان ملل مکلف هستند که تصمیمات شورای امنیت را اجرا نمایند. اقدام آمریکا برای خروج یک طرفه از برجام و اعمال مجدد تحریم‌ها، بی‌توجهی به قطعنامه شورای امنیت و جامعه بین‌المللی است و هیچ توجیهی ندارد. اعضای شورای امنیت سازمان ملل متحد که قطعنامه ۲۲۳۱ را شش روز پس از امضای برجام، به تصویب رساند و در آن ضمن لغو قطعنامه‌های پیشین تحریمی علیه ایران، برجام را تأیید و خواستار اجرای کامل آن بر اساس برنامه زمانی مندرج در آن گردید و از کلیه دولت‌های عضو، سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی خواست که اقدامات حمایتی از اجرای برجام را انجام دهند و از انجام اقداماتی که اجرای تعهدات برجام را با مشکل مواجه کند، خودداری کنند. بیانیه سیاسی جمهوری اسلامی این بود که قطعنامه ۲۲۳۱ به عنوان سند در شورای امنیت به ثبت رسید. در بیانیه سیاسی ایران آمده است که سند برجام، بخشی از پیشینه سیاسی قول و قرارهایی است که در یک فرایند سیاسی پذیرفته شده است. معتقدان به حقوقی و تعهدآور بودن برجام معتقدند که برجام به عنوان سندی تعهدآور میان ایران و دولت‌های دیگر تصویب شده است. همانطور که دیوان بین‌المللی دادگستری در عقیده مشورتی نامیبیا تأیید کرد: "وقتی شورای امنیت تصمیمی را طبق ماده ۲۵ طبق منشور اتخاذ می‌

کند، کشورهای عضو باید این تصمیم را رعایت کنند. در غیر این صورت محرومیت این ارگان اصلی از وظایف و اختیارات اساسی خود تحت منشور است. (Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral (coercive measures on the enjoyment of human rights, 2018). سند برجام یک سند حقوقی است که درون خود تعهدات مهمی دارد: از جمله اینکه گروه ۵+۱ و ایران متعهد شده اند که برجام را با حسن نیت و فضایی سازنده بر اساس احترام متقابل اجرا کنند. (پیرسلا می و حسنونند، ۱۳۹۷). جمهوری اسلامی ایران به استناد به این قطعنامه و انجام تعهدات ذکر شده در برجام شامل حفظ آرامش، خویشتنداری همراهی کشورهای شرقی و غربی (آلمان، فرانسه و انگلیس) شورای امنیت را بدست آورد. (کاتبی، ۱۳۹۷). مضاف بر این، کشورهای غربی با اعطای تضمین هایی از جمله اینستکس این کشور را تشویق به ماندن در برجام کنند. همچنین می توان به قطعنامه ۲۵۲۶ مجمع عمومی که راجع به اصول حقوق بین الملل و در مورد روابط دوستانه است و به اجماع تصویب شده و مداخله در امور یکدیگر را منع می کند. همچنین می توان به قطعنامه ۳۲۸۱ مجمع عمومی راجع به مداخله کشورها در امور سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران استناد کرد. با توجه به درخواست شورای امنیت سازمان ملل متحد در قطعنامه ۲۲۳۱ از سازمانهای منطقه ای و بین المللی برای تعلیق تحریمهای قبلی و با عنایت به حوزه تخصصی و نقش سازمانهای فرعی سازمان ملل متحد مانند سازمان خواروبارو کشاورزی^۱ (فائو)، سازمان جهانی بهداشت^۲ (دبلیو.اچ.او) و حتی سازمان بین المللی هوانوردی^۳ (ایکائو) در حمل و نقل هوایی بین کشورها می توان از ابزار حقوقی برای مقابله با تحریمهای یکجانبه آمریکا استفاده کرد.

۳- صدور رأی موقت دیوان بین المللی دادگستری

پیرو شکایت دولت جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا نزد دیوان به این دلیل صورت گرفت که در عهدنامه مودت و دوستی ۱۹۵۵ تصریح شده که هریک از طرفین می توانند اختلافات ناشی از تفسیر یا اجرای این عهدنامه را به دیوان بین المللی دادگستری ارجاع دهند. عهدنامه مذکور کماکان معتبر است و هیچ یک از طرفین تاکنون از ترتیبات پیش بینی شده در آن جهت فسخ عهدنامه استفاده نکرده اند. به عبارتی، عهدنامه دوستی و مودت ۱۹۵۵ قید کرده است که لغو یکجانبه شدن نیست بلکه

1.FAO
2.WHO
1.IKO

هر طرف برای لغو قرارداد باید یک سال قبل اطلاع دهد. دیوان قرار موقت خود را به اتفاق آراء صادر و طی آن، ضمن احراز صلاحیت خود برای رسیدگی به این دعوا و اینکه قرار صادره الزام آور و لازم الاتباع بوده و موجد تعهدات بین المللی برای مخاطبین آن می باشد، اعلام کرد که دولت ایالات متحده ملزم است طبق تعهدات بین المللی خود بر طبق عهدنامه مودت، بین دو دولت ایران و آمریکا موانع تحریمی کشاورزی و صنعت هوایی را برطرف کند. اما ایرادی که در اینجا می توان به رأی دیوان گرفت اینکه دیوان مواردی را مطرح کرده که جزو حوزه حقوق بشر بوده است و به عنوان حقوق انسانی و اقتصادی- اجتماعی هر فرد بشری محسوب می شود و بایستی به تحریم های ثانویه و مسأله تجارت کشورهای ثالث با ایران اشاره می کرد و از سویی به استناد به قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت و اقدامات صلح آمیز ایران طبق نظر شورای حکام آمریکا را به تشویق به تجدید نظر و بازگشت به برجام می کرد و موقعیت آمریکا را در نزد جامعه بین الملل زیر سوال می برد. این رأی موقت تا صادر شدن رأی نهایی الزام آور برای طرفین است.

۴-تحریم ها و تأثیر گذاری بر حق سلامت

حق به سلامت، موضوعات گسترده ای شامل حق برخورداری از آب آشامیدنی سالم، غذای کافی، محیط زیست سالم و خدمات بهداشتی و درمانی اولیه در کنار حق دسترسی به دارو را در بردارد که یکی از عناصر اصلی تحقق حق بر سلامت قلمداد می شود و بر اساس آن، هر فردی حق دارد در مواقع بیماری، دسترسی به داروهای اساسی از جمله انواع کپسول ها، قرصها، تجهیزات پزشکی، مواد مورد مصرف دندانپزشکی در هر زمان و شرایط راداشته باشد. دولتها در این ارتباط، سه دسته تعهد برعهده دارند: تعهد به احترام، تعهد به حمایت و تعهد به اجرا. منظور این است که دولتها نبایستی در بهره مندی از این حقوق با اقدامات حقوقی یا اقتصادی خود دسترسی بیماران به دارو را تحدید کنند(نیاورانی و جاوید، ۱۳۹۵: ۳۰).

۴-۱- حق حیات

حق حیات جزء نسل اول از نسلهای سه گانه حقوق بشری است و در اسناد بین المللی، به عنوان اساسی ترین حق است که سایر حقها از آن نشأت میگیرد. حق حیات از قواعد آمر محسوب شده و غیرقابل تخطی است. حق به زندگی جزء مهم ترین حقوقی است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین المللی حقوق مدنی، سیاسی و کنوانسیون حقوق کودک و سایر اسناد بین المللی مورد تأکید قرار گرفته است. عدم دسترسی به غذای کافی و سالم، دسترسی به آب آشامیدنی، دسترسی به دارو،

پوشاک به دلیل فقر جان هزاران شهروند ایرانی را با خطر مواجه کرده است. این مسأله در مناطق مرزی و فقیر نشین حاشیه شهرها افزایش چند برابری داشته است. تحریم ها موجب افزایش قیمت مواد غذایی و بالا رفتن نرخ تورم شده که حق دسترسی به غذا را به عنوان یک اصل بنیادین بشری به خطر انداخته است. تمامی حقوق انسانی و بشری به عنوان حق حیات شناخته می شوند مثلاً تمام حقوق دیگری که تحت عنوان حق سلامت شناخته می شوند جزو حق حیات محسوب می شوند. حقوق اقتصادی و اجتماعی به اندازه حقوق مدنی و سیاسی اهمیت دارد، چرا که برخورداری از حداقل استانداردهای زندگی لازمه زندگی هر انسانی به شمار می رود. این حق حلقه ارتباط بین حقوق مدنی-سیاسی، اقتصادی-اجتماعی و نسل سوم حقوق بشر که حق همبستگی و توسعه پایدار است می شود(متقی، سیفی و درودیان، ۱۳۹۶: ۱۲۶). حق حیات شامل تفسیر محدود و وسیع است، تفسیر محدود منوط به این است که کشورها نمی توانند به صورت خودسرانه حق حیات شهروندان خود را سلب کنند و تفسیر وسیع که کمیته حقوق بشر سازمان ملل آن را قبول دارد شامل تأمین حداقل نیازهای اولیه انسانها محسوب می شود. از اینرو هیچ دولتی نمی تواند دست به اعمالی بزند که که حق حیات و توابع آن در نقطه دیگری از زمین تهدید شود. به طور کلی میتوان گفت حق برخورداری از امکانات کافی معیشتی از جمله حق های رفاهی محسوب میگردد که خود از انواع مهم حقوق بشر محسوب میشود.(قاری سیدفاطمی، ۱۳۸۹)

۴-۲- حق دسترسی به دارو

هر چند در اسناد بین المللی در مورد حقوق بشر به حق دسترسی به داروهای اساسی بعنوان حقوقی بشری توجه نشده است اما این حق یکی از حقوق اساسی است که در نظام بین المللی حقوق بشر برای تحقق حق بر بهره مندی از سلامت جسمی و روانی مطلوب ضرورت دارد. بند ۲ ماده ۱۲ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به موضوع دسترسی به دارو به عنوان ابزاری برای مبارزه با بیماری توجه داشته است. چرا که یکی از راههای بسیار مهمی که دولتها می توانند با توسل به آن این تعهد را اجرا کنند، دسترسی به دارو است(نیاورانی و جاوید، ۱۳۹۴). از اینرو وجود دارو و دسترسی به آن، عنصری در فرایند پیشگیری، درمان و کنترل بیماریهاست. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حق دسترسی به داروهای اساسی را به عنوان حقی بشری توصیف کرده که از عناصر اصلی تحقق عالیترین سطح قابل حصول سلامت جسمی و روانی به شمار می رود(Committee on Economic, 2000). دولتها نیز مسئولیت بین المللی حمایت از حقوق بشر و حق سلامت افراد جهت دسترسی به داروهای اساسی را دارند و نباید این حق را به سبب حمایت از اختراعات دارویی خدشه وارد کنند. دولتها می توانند بالا بودن قیمت دارو را با افزایش پوشش بیمه برای تمام بیماران و اختصاص ارز ویژه پوشش

دهند، که دولت‌ها در این راستا تعهد به حمایت تعهد به احترام، رعایت حقوق همه بیماران و تعهد به اجرای قوانین قضایی و اجرایی مناسب را دارند. با توجه به اینکه حق برخورداری از بهداشت و سلامت و حق بر اثر فکری هر دو از حقوق اساسی و اولیه بشر است باید تلاش نمود بین این دو حق تعارض ایجاد نشود و ارتباط برقرار کرد. البته به خاطر نقش ویژه دارو در زندگی بشر، بایستی علاوه بر منافع خصوصی صاحبان ابداعات، منافع جامعه و نیازهای بهداشتی و توسعه کشورهای در حال توسعه و فقیر را هم در نظر داشت و تامین کرد. به علاوه، کشورهای در حال توسعه نیز باید راهکار توزیع مناسب دارو را فراهم سازند. (برهانی و ابوذری، ۱۳۹۱: ۲۷).

اقلام دارویی به عنوان اقلام بشردوستانه، از شمول تحریمها خارج هستند اما بسیاری از تجهیزات ضروری برای درمان سرطان از جمله تجهیزات پزشکی هسته ای و رادیوتراپی در زمره کالاهای دارای کاربرد دوگانه هستند و مشمول تحریم قرار گرفته اند. از سوی دیگر شرکتهای داروسازی و تجهیزات پزشکی بزرگ به هیچ عنوان حاضر نیستند خود را در معرض مجازات های ناشی از تحریم ها قرار دهند. یکی از شرکت های فعال در زمینه توزیع دارو میپلکس هست که به خاطر تحریم پانسماں کودکان ای بی را کاهش داده که با تلاشهای وزارت خارجه این مشکل تا حدودی برطرف شده (سیاست نو، ۱۳۹۸). مرگ کودکان معصوم در حالی است که مدعیان حقوق بشر و وضع کنندگان تحریمهای بی رحمانه علیه کشورمان مدعی هستند این تحریمها آسیبی به مردم نمی زند و دارو جزء تحریم نیست.

۴-۳- حق برخورداری از بهداشت

بهداشت عمومی، بهداشت محیط کسب و کار و زندگی، بهداشت مادر و کودک، سالمندان و اقشار آسیب پذیر، پیشگیری از بیماریهای واگیر دار بین دام و انسان و غیرواگیردار مانند سرطان ها و امور مرتبط با جمعیت و تنظیم خانواده، تلاش برای کنترل و درمان آن و اجرای طرح های واکسیناسیون که مرتبط با بیماریهایی مثل سیاه سرفه، فلج اطفال و همچنین آلودگی های زیست محیطی که ناشی از آلودگی زباله های هسته ای و یا زباله های غیرهسته ای و زیانهای جبران ناپذیری که مصرف مواد مخدر صنعتی و قرصهای اعتیاد آور بر جای گذاشته است. نظارت بر محصولات آرایشی و بهداشتی که می تواند سلامت قشر عمده ای از جامعه را با خطر مواجه کند دیگر امور مرتبط با بهداشت است. مهم ترین چالشی که در این حوزه وجود دارد عدم ضمانت اجرای کافی و مؤثر در حوزه سلامت است که نیاز به چاره اندیشی جدی دارد.

۴-۴- حق کار

حق کار توسط میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تضمین می شود و دولتهای عضو باید مطمئن شوند حق انتخاب آزادانه یا پذیرفتن و نپذیرفتن کار را دارند. که شامل محروم نشدن از کار نیز می گردد. حال ایالات متحده آمریکا با واردن آوردن فشارهای اقتصادی از طریق تحریم های یک جانبه باعث تعطیلی کارخانه ها و شرکت های خصوصی شده است. این گونه تحریم ها نقض حق شهروندان ایرانی است. از سویی دیگر زمانی که کشور تحریم مالی و نفتی است توان اداره امور اقتصادی را ندارد و نمی تواند افراد بیشتری را به استخدام در ارگانهای مختلف درآورد و زمینه جذب سرمایه گذاری خارجی برای اشتغال را نیز دارا نمی باشد. از اینرو افرادی که بیکار هستند افزایش می یابد و این افراد که نتوانند شغل مناسب داشته باشند با بیماریهای روحی روانی و گسترش اعتیاد به مواد مخدر مواجه می باشند و این مسأله در طولانی مدت می تواند حق بهداشت، آموزش و سایر حقوق مرتبط با حقوق بشر را با خطر مواجه سازد.

نتیجه گیری

تحریمهای یک جانبه آمریکا بر بخشهای مختلف از سال ۱۳۵۸ آغاز شده و بطور گسترده از ۱۹۹۶ و اجرای قانون داماتو دامنه آن بر کلیه بخشهای انرژی، از جمله خرید نفت خام، گاز، خطوط لوله اعمال شده، از موارد دیگر می توان به تحریم های هدفمند مالی ایران و متهم کردن ایران به پولشویی و گسترش سلاحهای کشتار جمعی و تحریم سپاه پاسداران به بهانه حمایت از گروههای تروریستی که همان گروههای آزادی بخش ملی به شمار می آیند. در این مقاله تأثیری که این تحریم های بر بخش سلامت در ایران گذاشته را بررسی کرده و رای دیوان بین المللی دادگستری مطرح شد اما چرا این رأی نتوانست نتایج مثبت چندانی داشته باشد. از آنجا که این رأی در جای خود حاوی ایراداتی بود که موقعیت آمریکا را به عنوان کشوری که بیشترین ناقض حقوق انسانی و بشریت است را زیر سوال نبرد و نتوانست نظر جامعه جهانی را به سوی ایران متمایل کند. و حتی در رای اصلی که در آینده صادر می شود ممکن است بتواند آمریکا بر قضات تأثیر بگذارد و رأی نهایی به نفع آمریکا صادر شود. با توجه به اینکه آمریکا تمامی عهدنامه های منعقد شده بین ایران و کشور خود را نقض کرده از سوی افکار عمومی جهان و سازمانهای بین المللی مورد سرزنش قرار نگرفت.

راهکاری که ایران می تواند در این راستا به کار گیرد توجه سازمانهای جهانی مثل سازمان بهداشت جهانی است. ایران می تواند با برگزاری نشست های متعدد، توجه جهانیان و سازمان جهانی بهداشت را

به مخاطراتی که تحریمهای یکجانبه آمریکا بر حق سلامت به عنوان یکی از حقوق اجتماعی و نسل دوم گذاشته است، جلب کند. از سازمان جهانی بهداشت نیز این انتظار می رود که اجازه ندهد در حوزه بهداشت و درمان آسیبی متوجه مردم شود چون تحریمها فقط مردم را هدف قرار می دهد. آمریکا نیز با تحریمهای ثانویه خود شرکتها را از هرگونه تجارت با ایران می ترساند و استثنائی بر دارو و تجهیزات پزشکی نیست. ایران و سازمان جهانی بهداشت به عنوان یک سازمان بین المللی می توانند همکاری گسترده ای در این زمینه با توجه به مخاطراتی که تحریم دارد داشته باشند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ادیبی، اکبر و حبیبی، همایون (۱۳۹۶). «اصل تناسب در اتخاذ تحریم های اقتصادی»، *مجله حقوقی بین المللی*، شماره ۵۶، صص ۲۱۲-۱۸۹.
- ارغوانی پیرسلامی، فریبرز و حسنونند، مظفر (۲۰۱۷). «برجام به مثابه توافق بین المللی: کاوشی در ماهیت و ضمانت اجرا»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۱۲(۴)، صص ۷-۳۸.
- برهانی، محسن و ابوذری، مهنوش (۱۳۹۱). «حق دسترسی به داروها و حمایت از اختراعات دارویی»، *مجله حقوقی دادگستری*، سال هشتاد و یکم، شماره نود و نهم.
- چهرآزاد، سعید (۱۳۹۹). «بررسی فرآیند سیاستگذاری حقوق بشری ایالات متحده آمریکا در خاورمیانه». *فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی*، ۹(۲)، صص ۳۵-۵۰.
- درخشان، مرتضی (۱۳۹۳). «تحلیل عوامل تأثیرگذاری تحریم های اقتصادی بر ایران و راهکارهای مقابله با آن»، *راهبرد*، سال بیست و سوم، شماره ۷۳.
- رضایی، اکبر (۱۳۹۱). *ارزیابی تأثیر تحریم های هوشمند اقتصادی ایالات متحده بر تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران*، پایان نامه کارشناسی ارشد، واحد تهران مرکزی.
- رضی بهابادی، بی بی سادات؛ بهادری، آتنا و پورکویان، زینب. (۱۳۹۹). «تحلیل مضمون آثار اقتدار ملی در بیانات آیت الله خامنه ای و مبانی قرآنی آن»، *فصلنامه پژوهش های انقلاب اسلامی*، ۹(۲)، صص ۲۴۷-۲۶۹.
- ساعدی بناب، بهزاد (۱۳۷۹). *تحریم های اقتصادی در حقوق بین الملل*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی.
- ظریف، محمد جواد و میرزایی، سعید (۱۳۷۶). «تحریم های یکجانبه آمریکا علیه ایران»، *مجله سیاست خارجی*، سال یازدهم، شماره ۱.
- ظریف، محمد جواد و میرزایی، سعید (۱۳۷۶). «تحریم های یک جانبه آمریکا علیه ایران»، *مجله سیاست خارجی*، شماره ۴۱.
- فرحی، حسین (۱۳۹۵). *مشروعیت تحریم های نفتی از منظر حقوق بین الملل با تأکید بر تحریم های وضع شده توسط ایالات متحده آمریکا از ۱۹۹۶ تا ۲۰۱۳*، پایان نامه دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی.
- کوشا، سهیلا و اسکندری، محمد علی (۱۳۹۱). «چالش های حقوقی ارجاع پرونده هسته ای ایران به شورای امنیت و قطعنامه های تحریمی»، *مجله سیاست خارجی*، سال بیست و ششم، شماره ۲.

مافی، همایون (۱۳۸۵). «تاملی بر تحریم اقتصادی آمریکا علیه ایران از منظر حقوق بین‌الملل». پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی، شماره ۱.

نیاورانی، صابر و جاوید، احسان (۱۳۹۵). «حق دسترسی به داروهای اساسی در چارچوب موافقت نامه تریپس و چالش حمایت از حق بین‌المللی بشر بر سلامت»، حقوق بین‌المللی، سال ۳۳، شماره ۵۴.

ب) منابع انگلیسی

- Committee on Economic, Social & Cultural Rights (CESCR), 2000, "The Right to the Highest Attainable Standard of Health", (article 12 of the ICESR), General Comment No. 14. para. 12(a)
- Dudlák, T. (2018). After the sanctions: Policy challenges in transition to a new political economy of the Iranian oil and gas sectors. *Energy Policy*, 121, 464-475.
- Iran Sanctions(2019/9/11), Congressional Research Service, available at: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS20871>
- Iranian Transactions and Sanctions Regulations, 2013/1/10, available at: <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs>
- Jazairy, I. (2019). Unilateral Economic Sanctions, International Law, and Human Rights. *Ethics & International Affairs*, 33(3), 291-302.
- Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights(2018), Human Rights Council, Thirty-ninth session, 10–28 September 2018. Agenda item 3.
- Sanctions Risks Related to Shipping Petroleum and Petroleum Products from Iran(2019/10/4), OFAC Advisory to the Maritime Petroleum Shipping Community, available at: <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions>
- Shahabi, S., Fazlalizadeh, H., Stedman, J., Chuang, L., Shariftabrizi, A., & Ram, R. (2015). The impact of international economic sanctions on Iranian cancer healthcare. *Health Policy*, 119(10), 1309-1318.
- Suk Baek, Buhm(2008), Economic Sanctions Against Human Rights Violations, Cornell Law School Inter-University Graduate Student Conference Papers, Conferences, Lectures, and Workshops
- UN General Assembly resolution A/RES/36/103 (1981), Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States, <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r103.htm>. Accessed 21 September 2017.